

Dichter bij Rhijnvis

een muzikale reis door de Hollandsche Romantiek



Een middag op Boswijk.

Van links naar rechts: Feith, Sebastiaan van Halsema, Henriette Feith, Lineke Lever, Bilderdijs.



Programma

DICHTER BIJ RHIJNVIS



Rhijnvis Feith (1753-1824) Willem Bilderdijk (1756-1831) Rhijnvis Feith	Aan de Nacht Vragen Fantasie “Uren, dagen, maanden”	<i>Johann C. Röhner (1774-1837)</i> <i>C.P.F. de Jongh (19e eeuw)</i> <i>Theodor H. Polman (1880-1933)</i>
Jacobus Bellamy (1757-1786)	Eene Voorzegging Het gebrek in Chloris	<i>Jan Mul (1911-1971)</i> <i>Hans Schouwman (1902-1967)</i>
Rhijnvis Feith	Aan mijne Lier Aan Boschwijk/An den Mond Lentezang	<i>Johann C. Röhner</i> <i>Franz P. Schubert (1797-1828)</i> <i>J. C. Merghart (begin 19e eeuw)</i>
Petronella Moens (1762-1843)	Lotje in de Lente	<i>Nico Philipp Hovius (1964)</i>
Everhardus J. Potgieter (1808-1875)	Holland	<i>Nico Hendrik Andriessen (1845-1913)</i>
Anthony C.W. Staring (1767-1840)	Zefir en Chloris Adeline Verbeid Aan de Maan Idylle voor cello en piano	<i>Theodoor Verhey (1848-1929)</i> <i>Theodoor Verhey</i>
Rhijnvis Feith	Bruiloftsmadrigaal	<i>Daan Manneke (1939)</i>
Hieronymus van Alphen (1746-1803)	De kleine Zangster Cornelis had een glas gebroken De Pruimeboom	<i>Johan Schmier (1852-1915)</i> <i>Nico Philipp Hovius</i>

“Het waar geluk is stil en bloeit het schoonst verborgen.”
(Rhijnvis Feith, uit: *het Graf*)

Dichter bij Rhijnvis is de naam van dit programma, waarin Rhijnvis Feith samen met schrijvende tijdgenoten muzikaal belicht wordt. Het is in klassieke liedprogramma’s vrij gebruikelijk om dichters centraal te stellen en daarbij de liederen te laten horen die hierop zijn gecomponeerd. Zo is Goethe bijvoorbeeld een zeer geliefde inspirator voor concerten met tijdloze liederen van Schubert, Schumann en vele anderen. Deze liederen zijn ontstaan in de perfecte versmelting van tekst en klank, de ultieme persoonlijke expressie van gevoel: hét ideaal van de romantiek.

Wij waren benieuwd of er ook Nederlandse tijdgenoten van Goethe in deze traditie getoonzet zijn en zo zijn wij in de Hollandse Romantiek gedoken. We kwamen erachter dat achter de straatnamen en pleinen, vernoemd naar Bellamy, Van Alphen, Moens, Bilderdijk, Staring en Feith, dichters uit de 18e en 19e eeuw schuilgaan die we onder deze noemer mogen rekenen.

Hoewel het programma een literaire insteek heeft, zijn wij in de eerste plaats musici en benieuwd naar **de muziek** die er bij deze gedichten is ontstaan. Wij ontdekten componerende tijdgenoten van onze dichters en eveneens onbekende, latere componisten

die zich ook door deze gedichten lieten inspireren. Wat een bof dat wij zo de muziek van Hans Schouwman hebben leren kennen, Jan Mul, Theodoor Verhey en Johan Schmier! En dat Nico Hovius zich over Petronella Moens wilde ontfermen. En wat zijn we verguld met het Bruiloftsmadrigaal van Daan Manneke. Een prachtig werk dat 25 jaar geleden voor sopraan en orgel ontstond en nu door hem speciaal voor onze bezetting en dit concert werd bewerkt.

Bovenal zijn wij blij dat we zo weer kennis maken met, ja, het klinkt wat gezwollen, de schoonheid van onze eigen taal. Dat we, door middel van de muziek, het expressieve Nederlands van zo’n tweehonderd jaar geleden weer een beetje beter kunnen waarderen. Dat we de rijkdom herontdekken van teksten die we soms maar al te gemakkelijk als aanstellerig afdoen, vergetend dat taal nou eenmaal evolueert. En dat wij nu in een volledig andere tijd en samenleving leven dan de dichters van toen. Dat oprecht, diepgevoelde woorden soms makkelijker te behapstukken zijn in een andere taal dan de onze. Dit alles is een ware ontdekking voor ons, en wij hopen ook voor u!

Wij wensen u een goed concert toe!

1740	1750	1760	1770	1780	1790	1800	1810	1820	1830	1840	1850	1860	1870	1880
Hieronymus van Alphen (1746-1803)														
Rhijnvis Feith (1753-1824)														
Willem Bilderdijk (1756-1831)														
Jacobus Bellamy (1757-1786)														
Petronella Moens (1762-1843)														
Anthony C.W. Staring (1767-1840)														
Everhardus J. Potgieter (1808-1875)														

Van Verlichting naar Romantiek... Een stroming, een manier van denken, komt nooit zomaar uit de lucht vallen. Er is altijd iets vóór geweest, een aanloop. Ontwikkelingen zoals de Verlichting, eind 17e eeuw, het gedachtegoed dat zich gedurende de 18e eeuw over heel Europa verspreidde en dat met het vertrouwen op eigen hart, verstand en intuïtie de kiem vormde voor herwaardering van “gevoel”. Via kanalen als onafhankelijke encyclopedieën, tijdschriften en (dicht) genootschappen nam het 18e-eeuwse publiek bovendien in brede zin kennis van nieuwe ideeën in kunst en politiek. Net als veel zaken volgden ontwikkelingen in de Republiek altijd wat later en het duurde hier tot ongeveer 1780 eer er voorzichtig in de literatuur ruimte kwam voor kritisch redeneren, scherp waarnemen en ... intens voelen.



Hieronymus van Alphen (1746-1803) De advocaat Van Alphen was in vele opzichten literair vernieuwer maar is bij het grote publiek toch vooral bekend om zijn *kindergedichten*. In de loop van de 18e eeuw kwam er steeds meer belangstelling voor de eigen belevingswereld van het kind. Er kwamen nieuwe pedagogische methoden, nieuw speelgoed en kinderliteratuur. Als weduwnaar met drie zoontjes lukte het Van Alphen moeiteloos de kinderwereld onder woorden te brengen. Zijn *Proeve van Kleine Gedichten* uit 1778, bestemd voor kinderen tussen vijf en tien jaar, was zo’n doorslaand succes dat er als snel een *Vervolg der kleine gedigten* volgde. Alledaagse observaties, kleine en grote emoties, onversneden moraliseren en simpele religiositeit waren de ingrediënten. Er zaten ook prachtige gravures bij. Al met al een vondst, en één die door velen werd geïmiteerd.

Rhijnvis Feith (1753-1824) enig kind, groeide op in Zwolle onder de zeer beschermende hoede van zijn ouders. Hij genoot een uitmuntende opleiding. Hij kwam daarbij in aanraking met rijmen in zijn moedertaal en met Duitse, Engelse, Franse en ook Oriëntaalse poëzie, wat zijn blikveld zeer verruimde. Tijdens zijn studie rechten in Leiden kwam hij in contact met pleitbezorgers van de patriotten en godsdienstige tolerantie. Na zijn studie gaat hij in Zwolle bij zijn vader op kantoor werken, en stort zich op de letteren en de liefde. Een onfortuinlijk afgelopen verhouding met een dame die uiteindelijk voor een ander koos, kwam hij moeizaam te boven. Intens gelukkig is hij echter met Ockje Groeneveld met wie hij in 1772, dit jaar precies 250 jaar geleden, in het huwelijk trad en met wie hij negen kinderen kreeg. Hij kwam in het bezit van buitenplaats Boschwijk, dat een geliefkoosde verblijfplaats werd. Na een patriotistische coup in 1787 werd hij -patriot- voor even burgemeester van Zwolle tot het gezag van stadhouder Willem V werd hersteld. Nog één keer werd hij lid van de Zwolsche Municipaliteit, na de Franse inval in 1792, maar hierna keerde hij zich voorgoed af van publieke functies.

Als dichter behoort Rhijnvis Feith tot de stroming van het “sentimentalisme”. Onderwerpen zijn bij voorkeur dood, onsterfelijkheid, nacht, eenzaamheid, ontevredenheid met het aardse en verlangen naar hemelse gelukzaligheid. In 1783 verscheen zijn roman **Julia**, en deze sloeg in als een bom. Er werd veel over geschreven en gediscussieerd en de roman werd vertaald in Frans, Duits en Russisch. Omdat Feith ervan overtuigd is dat liefde de mens tot God kan brengen krijgt juist de liefde in zijn werk zo veel aandacht. Ook **Das Leiden**

des jungen Werthers van Goethe wordt tot de sentimentele stroming gerekend. In de loop van de tijd werd zijn sentimentalisme steeds minder gewaardeerd. Het werd bespot en zelfs geparodieerd. Van Alphen, Bellamy en zelfs zijn vriend Bilderdijk keerden zich tegen hem. Rhijnvis Feith verdedigt zich, maar ook bij hem gaan de scherpste kantjes er gaandeweg van af. In *Het Graf* (1792) revancheert hij zich met een overtuigende en gevoelsrijke analyse van overgang van leven naar dood. Maar Feith bleef stellig: liefde, deugd en godsdienst waren cruciaal en zouden dit ook blijven. Wie dat niet begreep was zijn werk niet waard. Het leven is vergankelijk maar daarnaast bestaat onsterfelijkheid: de uiteindelijke hereniging in de hemel. Rhijnvis Feith, de man die zelf zoveel geluk had ervaren in zijn leven, gaf anderen hoop datzelfde ook te beleven in het hiernamaals. Dit troostrijke maakte hem bijzonder populair.

Een lied van zijn hand verscheen als gezang 160 in de **Evangelische Gezangen** van 1807. Het is nog altijd in ruime kring bekend. De eerste regels luiden: **‘Uren, dagen, maanden, jaren vliegen als een schaduw heen’**.



Na het overlijden van Rhijnvis Feith verscheen, in 1825, ‘Gedenkzuil’ voor Mr. Rhijnvis Feith. Dit is een verzameling lofredenen en bespiegelingen rond zijn overlijden. Petronella Moens heeft er een bijdrage aan geleverd, net als Anthony Staring. Zij schrijven:

Door daden, woorden en gedachten,
Heeft Feith hier 't Goddelijk zaad van liefde en deugd gezaaid:
De halmen schieten op en doen een oogst verwachten,
Die 't vrolijk loflied stemt der dankb're nageslachten,
Wanneer de hechtste zuil, eenmaal, in stof verwaait
Petronella Moens (fragment)

Ontslapen Bard! Ik stengel geen laurieren
Om 't marmer van uw graf:
Een waardiger moge uw' gedenksteen sieren!
Wie ben ik, dat ik u een' eerkrans gaf?
A.C.W. Staring (fragment)

Willem Bilderdijk (1756-1831). Doordat hij als kind door ziekte aan huis was gekluisterd had Willem Bilderdijk jaren niets anders gedaan dan lezen, leren en tekenen waardoor hij op jonge leeftijd al buitengewoon belezen was. Na het winnen van een gouden penning met zijn gedicht ‘De invloed der dichtkunst op het staatsbestuur’ van een Leids kunstgenootschap was zijn reputatie in één klap gevestigd. Het is het begin van Bilderdijks enorme oeuvre. Bilderdijk studeerde rechten, was bevriend met Rhijnvis Feith en werd advocaat. Als de Bataafsche Republiek wordt gevestigd wordt hij, orangist, naar het buitenland verbannen. Hij zwerft door Duitsland en Engeland en verdient zijn geld met de meest uiteenlopende baantjes maar hij blijft ook doorschrijven. Diverse bundels zien het licht, waaronder vier grote delen *Poëzij*. Na het ontstaan van het Koninkrijk Holland met Napoleons broer Lodewijk als vorst, geeft Bilderdijk de nieuwe vorst les. Hij kan het goed met hem vinden, immers: een monarchie zonder Oranje is nog altijd beter dan een republiek! Zijn antirevolutionaire sympathieën beletten niet dat hij zich in latere jaren “bekeert” tot de romantiek in de poëzie. Bilderdijk wordt gezien als de aartsvader van het Nederlandse conservatisme.

Jacobus Bellamy (1757-1786) moest al vanaf zijn twaalfde jaar mede de kost verdienen als bakkersknecht. Dit belette hem niet een liefde voor dichten te ontwikkelen. Zijn talent werd door een dominee, Jona Willem te Water, herkend en via hem werd hij toegelaten tot een dichtgenootschap. Later werd hij, wederom met steun van dezelfde dominee, toegelaten tot de predikantenopleiding. Hij werd hij lid van het Haagse dichtgenootschap “*Kunstliefde spaart geen vlijt*” en ontwikkelde hier zijn dichttheorie dat losheid, waarheid en natuur voorwaarden zijn voor de totstandkoming van kunst. Jarenlang was hij in het geheim verloofd met Francina Baane, zijn grote liefde. Haar moeder verbood de verlovings en zo waren heimelijke ontmoetingen de enige manier om elkaar te zien. Deze tijd was een grote inspiratiebron voor Bellamy. Pas toen hij in brede kring als talentvolle dichter werd erkend accepteerde zijn schoonmoeder de verbintenis. In Utrecht, waar hij inmiddels aan de universiteit studeerde, wist hij in 1782 zijn eerste dichtbundel te laten uitgeven onder de titel *Gezangen mijner jeugd*. Bellamy bekende zijn patriotistische sympathieën in verzen die hij schreef onder zijn schuilnaam Zelandus. Hij stortte zich op esthetische theorieën, experimenteerde enthousiast met rijmloze verzen, richtte het kritische blad De Poëtische Spectator (1784-1786) op en leidde het leven van een landelijke beroemdheid. Maar in 1786 kwam aan het natuurtalent Bellamy een abrupt einde. Hij stierf op zijn achtentwintigste. Zijn vrouw Francina overleefde hem nog vijftig jaar. Ze is nooit hertrouwd.



Petronella Moens (1762-1843) kwam uit een Fries predikantengezin en was vanaf haar vierde bijna blind. Toch werd ze een van de bekendste schrijfsters van haar tijd. Haar werk dicteerde ze aan een secretaresse. Op deze manier schreef ze een oeuvre bij elkaar van meer dan honderdvijftig titels. Toneelwerk, dichtbundels, romans en briefromans, verhalen en romances, moraliserende en godsdienstige vertogen, tijdschriftartikelen, bijdragen aan almanakken, gelegenheidsgedichten, politieke pamfletten en kinderliteratuur. Rode draad in het werk van Moens is haar maatschappelijke betrokkenheid. Bijna al haar teksten stonden in dienst van het vaderland en Moens propageerde voortdurend de bekende achttiende-eeuwse deugden godsvrucht en vaderlandsliefde. Dat deed ze vooral in de vele dichtgenootschappen, waar haar carrière begon. In 1783, toen Moens eenentwintig was, nodigde het Rotterdamse ‘Studium scientiarum genitrix’ (Vlijt is de moeder van de kunsten) haar uit om honorair lid te worden. Dit dichtgenootschap had zich ontwikkeld tot patriottisch bolwerk en vermoedde dat het aan Moens een goede politieke propagandist zou hebben. Ze blonk uit in dramatische gedichten en dialogen. Mede daardoor won ze bij het ‘Amsteldamsch dicht- en letterkundig genootschap’ in 1785 een gouden medaille voor haar dichtwerk ‘De waare christen’. Samen met haar zus woonde Moens vanaf 1792 in bij de predikant Bernardus Bosch die net zo radicaal patriottisch was als zij en zich inspande om zoveel mogelijk propaganda tegen de stadhouder te maken. In 1799 begon ze zelf aan een patriottisch tijdschrift, *De Vriendin van 't Vaderland*, een van de eerste tijdschriften die door een vrouw werd geschreven. Na 1800 schreef Moens veel literatuur voor kinderen. Maar haar politieke engagement verloor ze niet. Zij had, zeker voor een vroeg 19e-eeuwer, moderne ideeën over hoe ook mensen die achtergesteld waren -blinden zoals zij, vrouwen, kinderen- een andere positie in de samenleving zouden kunnen krijgen. Door haar geëngageerde houding en vele politieke geschriften werd ze ook wel eens de eerste parlementaire journalist genoemd.



Anthony C.W. Staring (1767-1840) was enig kind en bracht zijn vroegste jaren in Doetinchem door. Hij ging reeds als zesjarige uit huis: zijn ouders gingen voor een functie van zijn vader naar Kaap de Goede Hoop en Staring werd in Gouda op school gedaan. Na zijn studie rechten ging hij landbouwkunde studeren, in Duitsland, om daarna als landbouweconoom zijn leven vorm te geven. Aangemoedigd door de dichter **Rhijnvis Feith** publiceerde Staring in 1786 zijn eerste gedichten, onder de titel *Mijne eerste proeven in poëzij*. De periode in Duitsland had grote betekenis voor zijn vorming als landbouwkundige, maar ook als dichter. In april 1789 keerde hij terug naar Nederland en nam het beheer van het landgoed De Wildenborch buiten Lochem op zich. Het dichten vergat hij niet: in 1791 verscheen zijn tweede

dichtbundel *Dichtoeffening*. In datzelfde jaar trad hij in het huwelijk. Het in 1792 uit dit huwelijk geboren zoontje stierf kort na de geboorte. Zijn vrouw verloor hij in 1794. Hij hertrouwde in 1798 met een nicht van zijn eerste vrouw met wie hij acht kinderen kreeg. Tijdens de Bataafs-Franse tijd bekleedde Staring met enige tegenzin diverse publieke functies. Uit vaderlandsliefde maar niet omdat hij politiek geïnteresseerd was. Zijn belangstelling ging nu eenmaal uit naar het beheer en de verbetering van zijn landgoed en naar landbouweconomie. Binnen de eenheidsstaat, na 1813, bleef hij op de bres staan voor Gelderse belangen. Als dichter had hij voor het culturele Gelderse erfgoed speciale belangstelling. Hij koesterde bepaalde dialectische uitdrukkingen en had belangstelling voor de folklore van zijn streek. Hij overleed op 18 augustus 1840; hij werd begraven op de begraafplaats van Vorden.



Everhardus J. Potgieter (1808-1875) werd in Zwolle geboren, vijfenvijftig jaar na Rhijnvis Feith. Door geldnood werd hij door zijn ouders als dertienjarige naar een tante in Amsterdam gestuurd. Hij leerde er Frans, Duits en Engels, maar vooral bracht zij hem belangstelling bij voor de literatuur. Hij hield al vroeg van emotionele dichters en van

Alles is verschijning,
Alles is verdwijning,
Op de levensstroom.
Niets kan 't rustpunt raken -
Sterven is ontwaken
Uit een bange droom.
Rhijnvis Feith, uit: *Oden en Gedichten III*

MUZIEK IN NEDERLAND IN DE 18E EEUW

In 1753, het geboorte jaar van Rhijnvis Feith, was J.S. Bach net drie jaar dood, terwijl het genie Mozart drie jaar later het levenslicht zag. Haydn was op dit moment 21 jaar oud. In 1824, Feith's sterfjaar, stonden Schubert en Beethoven op het toppunt van hun creativiteit en had de 32-jarige Rossini furore gemaakt met zijn lichtvoetige opera's. Grote componisten als Berlioz, Mendelssohn en Chopin liepen ook al rond bij Feith's overlijden. Het muziekleven in Nederland onderging in de 18e en vroege 19e eeuw de invloed van de ontwikkelingen en trends in Duitsland, Oostenrijk, Italië en Frankrijk, maar het volgde altijd op enige afstand. Er kwamen zangers, instrumentalisten, componisten en rondreizende operagezelschappen naar de grote steden Amsterdam, Utrecht en Den Haag. Maar ook in provinciehoofdsteden als Zwolle vonden muzikanten emplooi. De meesten waren van alle muzikale markten thuis en voorzagen

de Nederlandse dichters bevielen hem Feith en Bilderdijk het meest. Potgieter reisde als handelsreiziger veel en kreeg door reizen in Zweden ook belangstelling voor Scandinavische literatuur. In deze tijd leerde hij leeftijdsgenoten (o.a. Jan Pieter Heije) kennen die net zo geïnteresseerd in literatuur waren als Potgieter, maar kritisch over de gevoeligheid van romantische dichters. Ze waren wel nationalistisch (zoals bijna iedereen in die tijd), maar nationalistische literatuur moest wel goed zijn: niet zo moralistisch. Met hen vond ook Potgieter dat de tijd van de melancholieke dichters voorbij was. Hij hielp mee aan de oprichting van het literaire tijdschrift De Muzen en daarna, in 1837, De Gids, die nu nog te verkrijgen is. Potgieter cum suis wilden de Nederlandse literatuur op een hoger plan brengen. Ze vonden dat hun tijdgenoten zich het beste konden spiegelen aan de zeventiende eeuw, toen de Nederlanden bruisten van energie en dichters als Vondel en Hooft successen vierden. Potgieter had een jarenlange vriendschap met Busken Huet. Hij trouwde nooit. In zijn laatste eenzame jaren publiceerde hij nog twee lange, geleerde gedichten: *Florence* (1867) en *De nalatenschap van den landjonker* (1872-1875). Hij overleed in 1875.



...”Onder een gedurige afwisseling van de aandoenlijkste gesprekken en van een nog aandoenlijker zwijgen, verspreide de nacht zich om ons henen, terwijl de maan aan een wolkeloze hemel met een stille majesteit te voorschijn trad en het bos bij plekken verlichtte. Alles was stil; alleen hoorde men van verre het eentonig gezang van de kikvors.”
Rhijnvis Feith, uit: *Julia*

tevens in de behoefte aan muziekonderwijs, daar er geen andere vakopleidingen waren dan de praktijk. Zwolle trok vanwege zijn majestueuze Schnitger-orgel veel musici uit het Duitse achterland. Aangezien het instrument eigendom van de stad was, werden de organisten door het stadsbestuur benoemd en stond in de instructie ook de verplichting tot het geven van openbare wandelconcerten. Uit deze traditie groeide in de tweede helft van de 18e eeuw een concertpraktijk, waarbij onder meer gelegenheidsorkesten optraden en cantates werden uitgevoerd. Verschillende locaties in het stadscentrum van Zwolle dienden als concertzaal. (*Frits David Zeiler*)



BRONNEN <i>www.biografischwoordenboek gelderland.nl</i> <i>literaturgeschiedenis.org</i> <i>René van Stipriaan, het Volle Leven</i> <i>J.C. Streng: Het is thans zeer briljant</i>	<i>P.J.A.M. Buijnsters :Tussen twee werelden</i> <i>Lourens Stuifbergen, theologie.nl</i> <i>Website Daan Manneke</i> <i>Historiek.net</i> <i>wikipedia</i>
---	---

DICHTER BIJ RHIJNVIS: DE COMPONISTEN

J. C. Röhner (1774-1837) was van 1801-1820 stedelijk muziekdirecteur van de stad Zwolle. Hij was actief als componist, organist, dirigent, impresario en muziekitgever. Hij behoorde tot de culturele elite van de stad en werkten samen met schilders, dichters en boekdrukkers in wat wel eens de “kleine gouden eeuw” van Zwolle wordt genoemd. Hij toonzette teksten van Feith, waar Feith waarschijnlijk heel blij mee was, omdat zijn poëzie nadrukkelijk bedoeld was om te worden voorgedragen. Hij schreef op diens tekst ook de cantate “De verlossing van Nederland”, (première 1819) en eerder, in 1806, “Onweder”. Het publiek kon deze inheemse producten vergelijken met de grote voorbeelden uit het buitenland, zoals Haydn’s “Die Schöpfung”.

C.P.F. De Jongh is de 19e-eeuwse componist van het lied “Vragen” op tekst van Bilderdijk. Dit lied is samen met “Gebet van een Oosterling” uitgegeven. Wij hebben niets over De Jongh (m/v?) kunnen vinden.

Th. H. Polman (1880-1933). Ook van deze componist wisten we niets, tot we op een theater tijdschrift stuitten (“Cinema en Theater”, dat vanaf 1924 verscheen). Een liedje van zijn hand (“Maartje ging met Kees uit rijden”) stond hierin afgedrukt en hieronder zomaar een kleine levensbeschrijving: *“De componist, van wien we hier een liedje geven, heeft al heel wat werk op zijn naam staan. Verschillende composities voor orkest, zang enz. deed hij reeds het licht zien en de firma Seyffard te Amsterdam gaf van hem een mandolinen-orkest uit. Hij is den 26sten november 1863 geboren te Nijmegen, waar hij zijn eerste muzikale onderricht genoot. Zijn verdere studies voltooide hij te Brugge, in België dus. November 1894 vestigde hij zich als muzikleraar te Amsterdam en in Juni 1917 verwisselde hij de hoofdplaats met Leiden.”*

Jan Mul (1911-1971) was componist van kerkmuziek, kamermuziek, piano- en orgelmuziek, orkestwerken, concerten en muziek voor documentaires en films. Hij was docent aan het conservatorium van Maastricht, bestuurlijk actief in allerlei muziekorganisaties, en schreef voor de *Volkskrant* gedurende 25 jaar een paar duizend recensies en artikelen. Hij was de componist van de fanfaremuziek uit de succesvolle film **“Fanfare”** van Bert Haanstra. Al jong ontving hij orgellessen van Hendrik Andriessen, die veel zag in zijn talent. Aan het Amsterdamsch Conservatorium studeerde Mul orgel en compositie. Ruim voor de oorlog leerde hij Herman Strategier en Albert de Klerk kennen die samen onder de benaming ‘Tres Pueri’, drie leerlingen van Hendrik Andriessen, veel koormuziek zouden uitgeven. De “Liederen met een Pruik op” op 18e-eeuwse teksten zijn zover bekend zijn enige uitgegeven liederen.

Hans Schouwman (1902-1967) was componist, zanger, tenor en muziekpedagoog. Hij was één van onze eerste klavecinisten, pianist-begeleider o.a. van de zangeres Aaltje Noordewier-Reddingius, componist van kamermuziek. Verder was hij een consciëntieus vorser naar 17e- en 18e-eeuwse composities en de schrijver van een monografie over Sibelius.

Franz Schubert (1797-1828) noemen wij kort; over hem is al zoveel bekend. Wij wilden een idee geven hoe Feith zou hebben kunnen klinken als ook deze meester zich over zijn verzen had

ontfermd, en kozen hiervoor zijn lied *An den Mond* (D259) uit 1815. In de oorspronkelijke versie geschreven op tekst van Goethe.

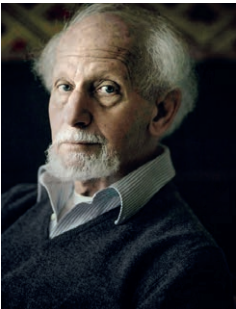
Theodoor Verhey (1848-1919) kreeg les aan de muziekschool in Rotterdam en de Koninklijke Muziekschool in Den Haag in piano, cello, muziektheorie en compositie. Later volgden compositielessen in Rotterdam van Woldemar Bargiel, een stiefbroer van Clara Schumann. Vanaf zijn 25e begint Verhey op te vallen als componist. Hij schreef aanvankelijk vooral kamermuziek, pianomuziek en liederen. Later volgden een ouverture, symfonieën, soloconcerten en koormuziek (met name katholieke kerkmuziek). De meeste aandacht trekt hij met drie Duitstalige opera’s: *Eine Johannisfeier auf Amron*, 1880; *Imilda*, 1885 en *König Arpad*, 1888. Verhey voorzag in zijn levensonderhoud door het geven van piano- en theorielessen aan de muziekschool in Rotterdam.

J.C. Merghart Van deze tijdgenoot van Rhijnvis Feith weten we alleen dat hij organist van de Lutherse kerk te Amsterdam en blind. Dit had hem er niet van weerhouden “6 dichtstukjes van mr. R. Feith” te componeren, die waren uitgegeven in Monnikendam.

Nico Phillip Hovius (1964) kreeg al op jonge leeftijd pianoles. Hij studeerde schoolmuziek, koor- en orkestdirectie aan het Sweelinck Conservatorium te Amsterdam. Compositie studeerde hij bij Niek Verkuisen, orkestdirectie bij Joop van Zon. Hij had les bij specialisten als Paul van Nevel (oude muziek), Jos van Veldhoven (barok) en Huub Kerstens (moderne muziek). Hij is dirigent van het Voorschotens Kamerkoor, het koor Alegria te Amstelveen, Toonkunstkoor Hilversum en stond aan het roer van ensemble POLLUX, dat hij in 2018 voor het programma Folksongs (in de serie Music on Chairs) leidde. Hovius is arrangeur, geeft lezingen en begeleidt op de piano bij verschillende muziekprojecten. Hij is een veelgevraagd componist en heeft een vaste samenwerking met tekstschrijver Gert Jan Slump. In december 2018 ging zijn cantate *Gaandeweg Magnificat* in Amsterdam in première, en in april 2019 het werk *Opdat wij zien* voor koor en instrumentaal ensemble. In 2021 is de compositie *Dit zijn* ze uitgevoerd en opgenomen. De teksten zijn geschreven door en voor nabestaanden van slachtoffers van geweld. *Faust van Waardenburg*, een groot werk voor koor, kamerorkest en solisten werd in 2015 voor het eerst uitgevoerd. Een bijzondere samenwerking had hij met zangensemble The Bohemian Club Chorus uit de Verenigde Staten dat werk van Hovius opnam op de cd *Songs for all Seasons*. Bijzonder was ook de cd die hij samen met oud-minister van binnenlandse zaken Klaas de Vries maakte. Hij bewerkte diens liedjes en begeleidde hem op de opname van de cd **KLAAS! Anderzijds**

Nico Hendrik Andriessen (1845-1913) was een Nederlands organist, koordirigent en componist. Hij was de echtgenoot van de schilderes Gesine Andriessen-Vester. Zij waren de ouders van de bekende musici Willem en Hendrik Andriessen en de beeldhouwer Mari Andriessen. Hun dochter, Johanna Cecilia, trouwde met de KVP-politicus Petrus Johannes Witteman. Hun zoon, de televisiepresentator Paul Witteman, is dus een kleinzoon van Nico Andriessen. Nico Andriessen was vanaf 1863 organist aan het Seminarie Kuilenburg, daarna in het Kerkraadse Rolduc en uiteindelijk aan de Haarlemse Sint-Josephkerk. In 1897 werd hij benoemd tot directeur van de liedertafel Haarlemsch Zanggenot. Verder was Andriessen dirigent van diverse mannenkoren en één gemengd koor.

Daan Manneke (1939) werd geboren in Kruiningen (Zeeland). Hij studeerde compositie en orgel aan het Brabants Conservatorium in Tilburg met een vervolgstudie in Brugge en Brussel. Leven en composities krijgen definitief vorm door de lessen van en vriendschap met **Ton de Leeuw**, in Nederland jarenlang de enige voorvechter en kenner van de niet-westerse muziek. Een inspiratiebron voor het leven. Het is Ton de Leeuw die hem in contact brengt met **Olivier Messiaen**, bij wie hij enige lessen volgt. Na jarenlang organist te zijn geweest wordt Daan Manneke in 1972 docent aan het Amsterdamse Sweelinck Conservatorium, een functie waarin hij inmiddels een groot aantal leerlingen heeft opgeleid. Daan Manneke is oprichter van het kamerkoor Capella Breda (1976), een koor waarmee hij tal van belangrijke programma’s heeft gebracht en brengt. Wezenlijk voor Daan Manneke’s denken over muziek is zijn grote belangstelling voor improvisatie, de andere kant van strenge vorm. Actie tegenover reflectie, inval tegenover uitgebalanceerde vorm. Manneke schreef een groot en veelzijdig oeuvre van meer dan 200 werken. Voor zijn vele verdiensten op muzikaal terrein ontving hij in 1999 de cultuurprijs van de provincie Noord-Brabant en in 2000 ontving hij de Koninklijke Onderscheiding Ridder in de



Fotograaf:

Tessa Posthuma de Boer

DE PATRIOTTENTIJD (1781-1787)

Bijna al onze dichters hadden te maken met de politiek turbulente “patriottentijd” De één was buitengewoon fel patriot, de ander Oranjegezind. Maar wat gebeurde er ook alweer in deze periode?



voorbeeld van hoe je een democratie zou kunnen inrichten. In de nacht van 25 op 26 september 1781 publiceerde een anoniem persoon een patriottisch pamflet, *Aan het volk van Nederland*, dat tot veel discussie en onrust leidde in de Republiek. Later bleek het pamflet geschreven te zijn door de Overijsselse edelman **Joan Derk van de Capellen tot den Pol** (1741-1784), buurman van **Rhijnvis Feith** in Zwolle. Hierna ontstonden er twee kampen: **de aanhangers van Willem V** en de **patriotten**. De Republiek werd bedolven onder pamfletten, brochures, spotprenten en tijdschriften, die het verval van de Republiek in kaart brachten en de andere partij bekritiseerden of probeerden oplossingen aan te dragen. Geleidelijk kreeg de discussie ook een andere toon. Patriotten waren bereid zelfs met geweld een andere manier van bestuur door te voeren en richtten zogenoemde vrijkorpsen op. Dit waren clubs van burgers die zich wapenden met als doel de macht over te nemen. Hierop vluchtte stadhouder Willem V uit

Orde van de Nederlandse Leeuw. In januari 2009 ontving Daan Manneke de prestigieuze OEUVREPRIJS van de gemeente Breda, waar hij ook woont.

Johan Schmier (1852-1915) was een opera- en concertzanger die ook bekend stond onder zijn pseudoniem “Paekeln”. Met een verleden als handelsreiziger en vertegenwoordiger van elixers, zong hij grote rollen in operatheaters in Nederland, maar ook Parijs. Hij was een bekend en geliefd zanger en zong begin 20ste eeuw als vaste solist bij plechtigheden in de **Franciscus Xaveriuskerk in Amersfoort!** Dus vlak naast de St. Aegtenkapel. Al veel eerder was Schmier begonnen werkjes van bekende dichters van muziek - voor zang en piano - te voorzien, zoals, o.a., ‘Flipje, de vader en de tuinman’ van Hieronymus van Alphen en ‘Ode aan de Stokvisch’ van Koos Speenhoff. Wanneer hij geen engagement had, voorzag Schmier in zijn levensonderhoud met het zelf voordragen van deze doorgaans humoristische zangstukjes, waarbij hij zichzelf aan de vleugel begeleidde.

De vader en de tuinman van Hieronymus van Alphen

De vader en de tuinman van Hieronymus van Alphen

Den Haag – waar de patriotten een groeiende invloed hadden – en vertrok naar Nijmegen. In verscheidene steden dwongen de patriotten intussen tot het aanstellen van patriottische bestuurders. Nadat op 28 juni 1787 de vrouw van de Willem V, Wilhelmina van Pruisen (1751-1820) op weg naar Den Haag bij Goejanvervellesluis door patriotten was tegengehouden stuurde haar broer, de koning van Pruisen, een leger naar de Republiek om de orde te herstellen. Het Pruisische leger versloeg de patriotten met gemak en zo kwam de stadhouder weer aan de macht. Ten gevolge van de Franse Revolutie van 1789 en de opmars van de Fransen in Europa, kwam er alsnog een einde aan de Republiek. Veel patriotten die na de Pruisische inval uitgeweken waren naar Frankrijk keerden toen terug en stichtten met de Fransen de Bataafse Republiek (1795-1806).

Vaderlandsliefde, Potgieter en Andriessen

Voor ons in deze tijd doen uitgesproken vaderlandslievende liederen vaak wat ongemakkelijk aan. Maar het blijft wel een ingrediënt waar veel van onze schrijvers mee bezig waren. In de 18e eeuw, maar ook later, tijdens het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815-1830) onder koning Willem I was er een sterke nadruk op vaderlandsliefde. De Belgische Onafhankelijkheid van 1830 was eveneens omgeven van nationalistische sentimenten. Potgieter schreef zijn gedicht ‘Holland’ tijdens een reis naar Zweden in 1832; is het denkbaar dat hij, zo kort na de afsplitsing, hierdoor werd geïnspireerd? Zou Nico Hendrik Andriessen die dit gedicht rond 1922 toonzette, ook zo’n aanleiding hebben gehad? Of was het belijden van vaderlandsliefde in liederen en liedjes toen nog heel gewoon?

